

Активне просування цих правових новел і їх прийняття послужить законодавчою базою для подальшого удосконалення боротьби з економічною злочинністю і її тіньовими формами.

Список літератури: 1. Воробьев В. Тимченко Е. Теневая экономика в условиях системного кризиса // Экономика Украины. 1998. № 8. 2. Матусовской Г.А. Экономические преступления: криминологический анализ. Х., 1999. 3. Програма протидії злочинності в сфері економіки України на 2001. 4. Причины возникновения теневой экономики Украины в переходном периоде // Экспресс новости: наука, техника и производство 1996. № 15. 5. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» 18 лютого 1992 // ВВР. 1992. № 22. 6. Арсентьев Н.М. «Скрытые тенью». Социологические исследования теневой экономики // Экономика и организация промышленного производства. 1997. № 10. 7. Теневая экономика: опыт криминологического исследования // А.А.Горшак. Э.А.Дилоренко, В.М.Иванов, Б.Г.Розовский. Луганск, 1997.

Надійшло до редакції 09.01.02

С.В. Писаненко

ОСОБЛИВОСТІ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ОСНОВНІ НАСЛАДКИ

Для України проблема боротьби з корупцією є надзвичайно актуальною. Майже сім років тому (5 жовтня 1995р.) прийнято Закон «Про боротьбу з корупцією». Це було формальним визнанням критичного загострення проблеми продажності і підкупності українських чиновників в умовах соціальної кризи.

Крім того, значно зросла світова увага до корупції в Україні. Це можна пояснити як наслідок миттєвого з точки зору історії присвоєння українськими чиновниками великої частки результатів лібералізації, приватизації національної економіки, так і ефектом «свободи слова» про корупцію в Україні. За індексом сприйняття корупції (ІСК) засобами масової інформації, щороку оприлюднюваного Transparency International, Україна знаходиться в числі найбільш корумпованих держав світу. Слід відмітити, що ІСК немає нічого спільного з показником корумпованості країни обсяг інформації про корупцію в ЗМІ включає крім показників самої корупції ще й політичну кон'юнктуру, доступність інформації, нарешті безпосередній читачський попит, якими можна маніпулювати).

Сьогодні більшість з нас є пасивним або активним учасником психологічного експерименту по гіперболізації в суспільній свідомості тотальної корумпованості державного апарату і прищеплення безглуздя індивідуальної протидії корупції.

Світова криза новітнього часу стимулювала розвиток не тільки нових форм корупції (що викликало роздратування громадської думки), але і події трагічного вікторка 11 вересня 2001 р. в США. Величні зразки американської архітектури виявились незахищеними перед сучасними зразками американської авіакосмічної індустрії.

Україна ж вимушена одночасно створювати демократичні основи боротьби з корупцією і протистояти їй засобами, які ефективні лише в умовах тоталітаризму (коли контролем охоплені майже всі сфери життя). Частину вини за зріст корупційної злочинності в Україні повинні розділити міжнародні

фінансові інститути і донори. Підтримка демократії і ринкової економіки України йшла і йде через «прогресивних» чиновників в уряді і президентській адміністрації, а не шляхом прямої допомоги розробникам і виконавцям антикорупційних проектів.

Відсутність офіційної інформації про дійсний стан української корупційної злочинності, науково обґрунтованих оцінок ефективності боротьби з нею, прогнозів її розвитку, недоліки кримінальної статистики сприяють появі некоректних уявлень про українську корупцію. Це, по-перше, уявлення про Україну як таку, що має критично високий рівень корупції в системі публічної влади; по-друге, в Україні немає розвинутого законодавства про боротьбу з корупцією. Ці уявлення нерідко служать основою для прийняття рішень як у самій Україні, так і по відношенню до неї.

Проте корупція об'єктивно властива виключно всім моделям суспільства, в яких природні права управління делеговані окремим особам або соціальним інститутам, а зміст сучасної корупції включає не лише продажність і підкуп як державних, так і муніципальних службовців, але й експлуатацію службового статусу всупереч інтересам служби. Ефективність боротьби з корупцією залежить від системи економічних, політичних (в т.ч. правових), психологічних (які включають як освітній, так і виховний рівні) заходів.

Поняття корупції дуалістичне. Це не лише етичні відносини, а й правопорушення. Крім того корупція проявляється у використанні службовцем свого статусу для отримання незаконних переваг (продажність); і у наданні службовцю таких переваг (підкуп). З огляду на суспільну небезпеку цих проявів домінуючою є продажність. Ці дві сторони корупції мають місце на всіх рівнях системи влади. Розміри і види благ, їх масштаби, суспільна небезпечність впливу на суспільство варіюються. Корупція може знизити ефективність будь-якої урядової програми, будь-яких заходів, спричинити економічний занепад, різко знизити рівня життя народу будь-якої країни світу, невинувато різко розмежувати його за умовами життя та прибутками.

Міжнародні організації шукають правові механізми, шляхи вирішення комплексної проблеми боротьби з корупцією. Окремі з прийнятих ООН та Радою Європи з цього питання документів мають обов'язковий характер для держав – членів, інші носять лише рекомендований характер. Проте в рамках світової спільності зусилля по ліквідації тенденції неєфективні. Вони більше підпорядковані політичним цілям провідних держав. К.Майданик зауважує, що широко розрекламована чутливість громадської думки до згубних наслідків злочинності, корупції і насильства в різних країнах не приносить за собою ефективних і сконцентрованих зусиль у цій сфері [1, с.15].

Наприкінці ХХ, на початку ХХІ ст. про розгул корупції і злочинності почали говорити так, ніби це щось принципово нове. Так вперше корупція стає глобальною проблемою. До того ж масштаби її розмаху, розширення тіньової економіки, звичайної та організованої злочинності, що нерідко зникаються з тероризмом, настільки великі, що спонукають до певних узагальнень. Вона перетворюється в якісно інший стан. Характерною рисою для держави з високим рівнем корупції стає поява структур-гібридів: державних за формою і при-

ватних за суттю. Імітація державної діяльності здійснюється з метою злочинного наміру привласнити бюджетні гроші.

Державні інститути перетворюються в комерційні. Депутат Верховної Ради країни Д. Табачник стверджує, що в Україні немає справжніх олігархів з однієї простої причини – економічні можливості країни не дозволяють підприємцям бути незалежними від держави. Раз так – вони державні олігархи або «олігархи по найму», що тісно зв'язані з виконавчою владою і намагаються відкусити найбільш ласі куски, що пов'язані з бюджетними програмами [2, с.2].

В умовах практично повної відсутності громадянського суспільства, державна бюрократія ініціює реформу під свої інтереси, ігнорує національну стратегію розвитку і її окремі представники або групи використовують своє «державне» становище для організації власного бізнесу (особистого, сімейного чи групового). Тут вже не просто корупція як така, що характерна для всякого варіанту бюрократичного капіталізму. Це пряме використання державної власності (матеріальної і фінансової) для створення власного бізнесу. Два процеси первинного накопичення (традиційний власник – держава – незаконно відсторонюється, а власність переходить до корумпованих осіб) і формування на цій основі власного приватного бізнесу переплітаються. Державна посадова особа, з однієї сторони, є державним службовцем, що зв'язаний почуттям державного обов'язку, з другої – підприємець, що прагне власної користі. Цей варіант бюрократичного капіталізму носить особливо хижачий і паразитичний характер. Він просто руйнівний для національної економіки.

При цьому причини сучасної корупції в Україні принципово відрізняються від корупції у радянські часи.

В останні роки існування радянських часів виникла «двохярусна економіка»: верхній – існував в офіційних звітах; нижній (реальний) – функціонував із значним порушенням і планів, і законності взагалі.

Після 1991 р. склалися принципово нові умови, а саме: номенклатура, що раніше розпоряджалася державною власністю в інтересах держави, тепер не номенклатура, а окремі високі посадові службовці, разом із своїми бізнес-партнерами привласнили державну власність на шкоду інтересам держави.

Економічно саме спільний приватний бізнес об'єднує службовця і бізнесмена в єдину соціальну категорію. Державний службовець є співучасником приватного бізнесу на всіх стадіях: від ініціювання, надання ліцензій, дозволів, пільг, привілеїв, до розподілу прибутку. Тому корупція в Україні тісно зв'язана з першим накопиченням капіталу і є головним механізмом генерування бюрократичного капіталу.

Якщо на рівні побутової корупції підприємець підкупає державного службовця, чим спричиняє шкоду державі, то на елітарному рівні це не простий корупційний обмін. Обидва агенти об'єднані в синтезі створити на основі державної власності свій приватний бізнес (підприємство, нерухомість, капітал за рахунок бюджетних коштів тощо). Розбагатівши, вони продовжують користуватись привілеями, пільгами (лікарнями, буфетами, державними дачами, машинами із спецсигналізацією і спецномерами і т.д.). Правляча група і квазінаціональний капітал току чи іншою мірою входять у світові формальні,

тіньові і кримінальні зв'язки. Це вже чужі люди як в плані розпорядження капіталом (вивозу його за кордон), так щодо соціокультурної орієнтації.

Державна посада є найкращою стартовою позицією для успіху в первинному накопиченні капіталу і приєднання до нової еліти. Яскравим представником нової еліти став П.Лазаренко. Останній максимально використав своє службове становище для створення і провітання власного бізнесу. Він не є самотнім. Закони, укази, що забороняють посадовим особам приймати участь у бізнесі, практично ніколи не виконувалися, випсані розпливчато, їх легко можна обійти. Влада не змогла перебороти протиріччя всередині самої державної і політичної еліти. Практика маневрування і гра на протиріччях різних сил продовжується.

Визначаючи значні масштаби і згубність корупціалізації, вона пояснює її лише «не до кінця продуманими реформами». Мають місце скарги на «невідповідність часові» законодавства, нечіткість адміністративних положень, на те, що факт корупції важко довести, «низьку» ефективність правоохоронної системи. Так, правоохоронні органи були дезорганізовані, але вписались в проєкти формування бюрократичного капіталізму, не забуваючи свої власні інтереси.

Суттєвою характеристикою нового капіталу є не те, що він незаконний, а те, що він морально нелігітимний. Його виникнення і функціонування йдуть всупереч нормам моралі і суспільно значимих цінностей. Тому і не зменшується масовий витік капіталу через зарубіжні банки. В європейських країнах плоди первинного накопичення капіталу використовувались в основному в національних рамках. На Україні вони перетікають в офшорні зони і взагалі за кордон. Система корупції, що пов'язана з первинним накопиченням діє на декількох рівнях, а саме: загальнодержавному, регіональному, директорсько-менеджерському.

На четвертому, нижньому рівні діє побутова або традиційна корупція. Деякі частини цього рівня взаємодіють з верхніми рівнями. Іноді, як допоміжна складова, вони інтегрують у верхні рівні. Між представниками різних рівнів корупції і капіталу йде боротьба. У боротьбі використовується і насильство, або просто наймані вбивці.

Традиційними для України, як і для багатьох інших країн, є масовий nepотизм або кумівство. Нормою стало те, що недопустиме в цивілізованому світі, а саме: переведення на дружину, сина або дочку значної власності і комерційної посади. Для цього через Верховну Раду «продаллюються» відповідні закони.

Люди сьогодні поділяються «не на багатих і бідних, а на тих, хто може жити завтра і тих, хто нічно вчорашній» [3, с.37]. Винна за таке становище покладається на самих цих людей. У суспільстві ефективної ринкової економіки враховуються лише інтереси, що сумісні з ринковими відносинами. Звідси йде сприйняття корупційності як «ініціативи», «активності», що спрямована на звільнення від старих, непотрібних для прогресу елементів. Менталітет «нових багатих» і їх інтелектуальної обслуги працює на виправдання всякого приросту капіталу. Будь-якого його перерозподілу на користь значної власності.

Частина цих капіталів ще спрямовується на ЗМІ, органи приватної безпеки, адвокатури, підкупи посадових осіб.

Влада поєвкоди продовжує бути активним учасником бізнесу і впливає на ту чи іншу діяльність підприємця. Урядовий комітет з економічної політики затверджує «Концепцію здійснення господарської діяльності органами виконавчої влади». Мета – реформувати державні структури і заборонити органам виконавчої влади самофінансуватися. Саме таке самофінансування є фінансовим механізмом, на якому базується корупція і бюрократизація. Реформування сфери господарської діяльності державних структур може позбавити посадових осіб можливості примушувати суб'єктів господарювання платити їм гроші, якщо це не передбачено законодавством. Зараз 100 різних видів діяльності входять у послуги органів виконавчої влади, що надаються за гроші. Майже всі органи виконавчої влади, а також інші державні структури займаються господарською діяльністю. Це і господарська діяльність, яку органи виконавчої влади здійснюють, конкуруючи з суб'єктами підприємницької діяльності, і та, яку вони здійснюють монополійно (експертні послуги в сфері енергозбереження, паспортизація енергоспоживаючих об'єктів, послуги по автоматичній обробці статистики та інше), і господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, яким органи виконавчої влади делегували повноваження в рамках законодавства. Є ще господарська діяльність, що здійснюється внаслідок неправомірного розширення органами виконавчої влади своїх повноважень. Органи державного управління заробляють і таємним способом, наприклад, «просять» зробити внесок у благодійний фонд. Довести, що підприємця змусили зробити внесок, майже неможливо.

Поширеність і суспільна небезпечність корупції різко зростають у періоди соціальних потрясінь. Існує принципова різниця між причиною корупції, що корениться у самій суті суспільства, і причинами її росту, чи, навпаки, спаду.

Так, економічна неспроможність держави платити службовцям заробітну плату, що забезпечує нормальний рівень життя, породжує ріст корупції (хоча досягти гармонії між рівнем оплати праці чиновника і економічним еквівалентом шви їх повноважень неможливо в принципі). І якщо кількість осіб, корумпованих яких наносить найбільший збиток державі, незначна, то нітона (традиційна) корупція охоплює значний прошарок громадян. Середнь-остатистичний український службовець, заробітна плата якого не покриває мінімального прожиткового мінімуму однієї людини, просто приречений на «кормління» шляхом експлуатації своїх владних повноважень.

Головні наслідки корупції дійсно загрожують українському суспільству, змінюють напрямки державного впливу на важливі сфери соціального життя. Корупція об'єктивно призводить до перерозподілу бюджетних коштів на користь силових структур. Це, в свою чергу, зменшує фінансову основу соціальних програм у сфері освіти, медицини, соціального забезпечення. Вступ за хабарі до державних вузів зменшує інтелектуальний потенціал нації. Талановиті молоді люди зачисляються поза вузівською освітою. Це звужує можливості України у розвитку, адже для цього потрібний технологічний прорив і стратегія випереджаючого розвитку [4, с.12].

Корупція зводить нанівесіть правосуддя. Правим виявляється той, хто має більше грошей і не має моральних устоїв. У слідчій практиці з'явився винахід: «оплата слідчому власного арешту і обвинувального вироку». Одна з таких сум склала 150 тисяч американських доларів [5, с.17].

Існує реальна загроза демократії: громадяни не бачать моральних стимулів до участі в виборах.

Зрештою, державі неможливо досягти здійснення стратегічних задач, якщо вони суперечать інтересам олігархічних груп, які володіють значними впливовими ресурсами для підкупу.

Верховна Рада не змогла прийняти Податковий кодекс, котрий зменшив би тиск на платників податків і водночас розширив базу оподаткування. М.Азаров прокоментував цю подію так: «Податковий кодекс в запропонованій редакції може перекрити джерела неконтрольованого збагачення ряду впливових осіб і політико-економічних угруповань. А це дуже великі гроші, мільярди. Їх власники в таких ситуаціях, як відомо, ні перед чим не зупиняються. На жаль, і деякі народні обранці також» [6, с.4]. Тому вже виникла ідея електронного уряду, який в інформаційному суспільстві буде конкурувати з представницькою демократією [4, с.13].

Згідно з синергетичною теорією катастроф стійкість системи має об'єктивну межу, за якою слідує її лавиноподібна і безповоротна катастрофа.

Сучасне суспільство приречене на боротьбу з корупцією в силу природного потягу до самозбереження. Рівень поширеності і суспільної небезпечності останньої повинен не заважати розвитку суспільства у відповідності з законодавчо закріпленими, і перш за все з Конституцією, цінностями і пріоритетами.

Список літератури: 1. Б.Ерасов. Хаос и криминал // Свободная мысль. № 8. 2002. 2. Д.Табачник. Нам нег смысла изобретать велосипед // Московский комсомолец в Украине. № 15. 6–13.04. 2000. 3. А.С.Амезер, И.Г.Яковенко. Что же такое общество? // Общественные науки и современность. № 3. 1997. 4. А.Чубатенко. Запад внимательно следит за всем, что происходит в нашей стране // Комсомольская правда в Украине. 17.08.2001. 5. Ю.Пелехова. Взгляд // Совершенно секретно. № 2, 2002. 6. М.Азаров. Ухвалити Податковий кодекс народним депутатам завалив гроші // Юридичний вісник України. №8.2001.

Надійшла до редакції 25.02.02

О.А. Рябов

ПРОБЛЕМИ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПО ЗЛОЧИНАХ, СКОЄНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕХНІКИ

Злочини в сфері комп'ютерної інформації, незважаючи на їх незначну питому вагу у загальній структурі злочинності, складають реальну загрозу не тільки окремим користувачам електронно-обчислювальної техніки, але й в цілому національній безпеці країни, оскільки вони все більше набувають транснаціонального організованого характеру, а спричинена ними шкода (ноді не піддається підрахунку).

Знищення, блокування, модифікація інформації, важливої для дій, зв'язаних з керуючими датчиками складних комп'ютерних систем оборонного та виробничого призначення, можуть спричинити загибель людей, заподіяння